

SZENT ISTVÁN EGYETEM, GÖDÖLLŐ
Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

**JEMEN GAZDASÁGÁNAK KIHÍVÁSAI ÉS
FEJLESZTÉSÉNEK LEHETSÉGES
JÖVŐBELI IRÁNYAI**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Al-Sabai Abdulghani Ghalib

Gödöllő, 2020

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	4
1.1. A téma aktualitása, Irodalmi áttekintés	5
1.2. A dolgozat fő célkitűzései és a felállított hipotézisek.....	6
2. Anyag és módszer	9
3. Saját vizsgálatok	10
4. Új tudományos eredmények és azok hasznosítása	15
5. Következtetések és javaslatok	18
6. Irodalomjegyzék	19
7. Az értekezés kapcsolódó publikációs lista	20

1. BEVEZETÉS

Jemen háborúja minden lehetséges megoldást lehetetlenné tesz. Ezért a bevezetés elé javaslatot teszek a lehetséges kibontakozás érdekében.

Jemen jelenleg nem működő állam. Az országban az állami funkciók nem működnek. Ezért a dolgozatban megfogalmazásra kerülő javaslatok csak azt követően alkalmazhatók, ha Jemen belpolitikai helyzete stabilizálódik.

Jemen fejlődése már a jelenlegi konfliktus előtt is számos, egymást átfedő kihívással szembesült. Ide tartoztak a bürokratikus akadályok, a gyenge infrastruktúra, a munkaerő jelentős alulképzettsége, a rossz befektetési légkör, a finanszírozás hiánya, a gazdaság túlzott olajfüggősége, a korrupció, az állam gyengesége, a bérleti elit és a reformok blokkolására irányuló törekvések. Mostanra, közel négy évvel a polgárháború és a regionális katonai beavatkozás nyomában, a jemeni gazdaság és magánszektor működése ellehetetlenült.

A konfliktus tárgyalásos lezárása esetén gyors beruházásokra és a magánszektor fejlesztésére lesz szükség a munkahelyek létrehozásához, az infrastruktúra újjáépítéséhez, a háború finanszírozásának megszüntetéséhez és a formális piacok helyreállításához, valamint az általános társadalmi-gazdasági stabilitás eléréséhez, amely hozzájárul a tartós és hosszú távú békéhez. Ezért az előkészületeket gyorsan meg kell kezdeni, ami a fegyverek elhallgatása után válik lehetségessé.

Ahogy az ENSZ Humanitárius Ügyek Koordinációs Hivatala 2017 decemberében kijelentette:

„A mezőgazdasági ágazatot súlyosan korlátozza a mezőgazdasági inputanyagok, különösen az oltások, a gyógyszerek, a takarmányok és az állati és baromfiágazat egyéb alapanyagának hiánya. A baromfitakarmány koncentrátum árai a válság kezdete óta 70 százalékkal növekedtek. Az üzemanyag magas ára megnövelte az öntözési költségeket. A vízárak növekedtek, melyek több gazdát arra kényszerítettek, hogy feladják gazdaságaikat és súlyosbítsák a megélhetés elvesztését.”

Érdemes megjegyezni, hogy a mezőgazdaság és a halászat korábban olyan ágazatok voltak, amelyek a vidéki népesség több mint 54 százalékának foglalkoztatását biztosították. Ezeknek az ágazatoknak a károsodása 1,7 millió vidéki család megélhetését érinti.

Főbb megállapítások és ajánlások

- Jemen valószínűleg nem teljes, hanem részleges békemegállapodásokat fog kötni, mielőtt integrált nemzeti megoldást érne el. A konfliktus végleges lezárása előtt meg kell kezdeni az újjáépítési munkát, és a konfliktus utáni időszakra fel kell készülni.
- Meg kell határozni azokat a területeket, amelyekben az újjáépítési munkát a legegyszerűbben és hatékonyan el lehet kezdeni, és a munkát úgy kell elvégezni, hogy ösztönözzön más régiókat olyan feltételek megteremtésére, amelyek lehetővé teszik az emberi és pénzügyi erőforrások hatékony felhasználását.
- A Jemeni Központi Bank újraegyesítésének kiemelt prioritást kell élveznie a gazdasági stabilitás elérése érdekében tett erőfeszítések során annak érdekében, hogy ismét megbízható és hatékony intézménnyé váljon, amely elegendő tőkével rendelkezik a nemzeti valuta stabilitásához.
- Nemzeti újjáépítési hatóságot kell létrehozni a fő adományozó és a szomszédos országok, a nemzetközi nem kormányzati szervezetek és az átfogó jemeni átmeneti kormány képviselőiből. Ennek a testületnek szoros kapcsolatokra lesz szüksége a helyi

önkormányzatokkal annak érdekében, hogy megteremtse a bizalmat és biztosítsa, hogy az újjáépítési folyamat prioritásai hatékonyan érvényesüljenek, és a hangsúlyt a kisméretű, költséghatékony és gyors projektekre kell összpontosítani.

- Az egymillió harcos leszerelésének, és társadalmi reintegrációjának a feladatát azonnal meg kell oldani, és e tekintetben minden milíciát és más haderőt egyenlően kell kezelni. Az érintettek számára a munkahelyteremtést azonnali prioritásként kell kezelni annak érdekében, hogy megélhetési alternatívához jussanak.
- A továbbra is erős jemeni magánszektorra és az élénk diaszpóráközösségre támaszkodva az ország gazdasági javait, például a halászatot, a mélytengeri kikötőket és az energiaforrásokat gyorsan fel kell fejleszteni.
- A jemenieknek maguknak kell dönteniük Jemen politikai jövőjéről – akár egységes államként, akár egy új, konföderatív államként kerül ki a konfliktusból. Az általános választások ennek a folyamatnak fontos részét képezik, ám ezt nem szabad elsietni, a szervezést csak az állampolgári részvételre és az elszámoltathatóságra való megfelelő felkészülés után szabad megkezdeni, hogy biztosítva legyen a békés lebonyolítás. Mivel a stabil és virágzó Jemen a szélesebb régió számára előnyös, a szomszédos Öböl Menti Arab Államok Együttműködési Tanácsa államainak fontolóra kell venniük Jemen befogadását, a hosszú távú gazdasági és társadalmi stabilitás elérésének elősegítése érdekében, amelyre az országnak szüksége van, ha kilép a konfliktus köréből.

Disszertációmban Jemen jelenlegi gazdasági helyzetét és kilátásait vizsgálom, és főbb lehetőségeinek bemutatását végzem el. Jemen korábban az Arab-félsziget virágzó országa volt. Említhető a Sába Királyság ideje vagy az Angol Birodalom időszaka, amikor Áden a térség egyik leghíresebb kereskedelmi kikötőjeként működött. Jemen – megfelelő korrekciók esetén – komoly gazdasági fellendülés központja lehet, az ország stratégiai jelentőségű geopolitikai helyzete és kereskedelmi múltja miatt.

Jemen ma sebezhető és veszélyeztetett, hiszen a klímaváltozás, a gazdasági és pénzügyi krízis, az olaj- és élelmiszerfüggőség, valamint a politikai instabilitás és a jelenleg is zajló háború miatt a lakosság jelentős része humanitárius segítségre szorul.

Jemen Ománnal és Szaúd-Arábiával határos. Az ország kétharmad része sivatagos, lakatlan terület. A keskeny tengerparti sávtól nyugatra több mint 3000 méter magasba nyúló hegylánc húzódik, majd a hegylánc lassan ereszkedni kezd, és nagy kiterjedésű felfölddé szelődik. Az Arab-sivatag az ország északi részétől az Arab-tenger partjáig tart.

Jemen az Arab-félsziget déli részén helyezkedik el, a Vörös-tenger bejáratánál, észak-nyugati része a Vörös-tengerre, míg keleti része az Arab-tengerre néz. A két tengert az Ádeni-öböl és az ádeni tengerszoros, a Báb el-Mandeb köti össze (*Tomolya, 2018*). Jemen földrajzilag öt tájegységre osztható: a hegyvidék, a felföldi régió, a tengerparti terület, a sivatagi, lakatlan üres negyed (Empty Quarter) és a jemeni szigetek (*Rozvány, 2005*). Az ország kétharmad része sivatagos, lakatlan terület. Az Arab-sivatag az ország északi részétől az Arab-tenger partjáig húzódik. A mezőgazdaság fejlesztése szempontjából kedvezőtlen az ország területének jelentős mértékű sivatagos jellege.

A lakosság főként arab. A hivatalos nyelv az arab, az uralkodó vallás az iszlám (többnyire szunnita). Az ország pénzneme a jemeni riál.

Az ország jövőjének nagy kérdése, hogy a törzsi viszonyokra épülő köztársaság képes lesz-e jelentős gazdasági fejlesztéseket végrehajtani. *Csicsmann (2008)* szerint: „A demokrácia jelszava

helyett inkább a civil társadalom fejlődésére kellene helyezni a hangsúlyt, ugyanis egy meghatározott intézményi rendszer és társadalmi kontextus hiányában a politikai részvétel sem értelmezhető.”

Jemenben többpárti köztársaság van, az államfő az elnök, a kormány feje pedig a miniszterelnök. A törzsi kapcsolatok továbbra is erősek és közvetlen hatást gyakorolnak a helyi, illetve az országos politikára. Jemen otthona volt az ókori Minai, Sába és Imirit királyságoknak. Az I. században rómaiak szállták meg a régiót. A VI. században pedig etiópok és perzsák foglalták el. Az iszlám felvételét követően a VII. században az országot névlegesen kalifátus vezette. A XII. század végén és a XIII. században az egyiptomi Ajjbid-dinasztia volt hatalmon, mely után a régió a Raszlidok kezére került, és létrejött a Jemeni Köztársaság. 1993-ban volt az első szabad, többpárti választás az Arab félszigeten, melyen először vettek részt nők.

A folyamatosan csökkenő gazdasági teljesítmény, valamint a szovjet politikai és gazdasági támogatás elvesztése eredményezte többek között, hogy 1990-ben Dél-Jemen Észak-Jemennel egyesült. Az átható korrupció azonban akadályokat vet az új gazdasági fejlesztések elé az egyesített Jemenben. Az országban jelenleg is sok áldozatot követelő háború folyik. A lakosságot különböző járványok (pl. kolera) tizedelik.

Dél-Jemen az Arab félsziget gazdaságilag fejlesztendő vidéke. Az éghajlat ugyanis száraz, és a földnek csupán csak egy része művelhető. Ami a mezőgazdaságot illeti, így itt többnyire a legeltetési állattenyésztés terjedt el, valamint a halászat. Ugyanakkor a legtöbb ipari üzem Ádenben (Dél-Jemen egykori fővárosában) koncentrálódik: élelmiszer-feldolgozás, kisipari termelés keretében pamut-, illetve bőrtermékek gyártása, valamint iparművészeti és alumínium termékek gyártása. Az ország kőolaj-kitermelést és -finomítást is végez. Az ebből származó exportbevétel az 1980-as évek végétől jelentősen fellendítette a gazdaságot, azonban a kőolajkészleteket mára már teljesen feltárták. Importált olajat is feldolgoznak, kőolajtermékek exportra történő előállításához. További exportált termékek közé tartozik még a kávé és a feldolgozott hal. A főbb importőr partnerek közé tartozik Kína, az Egyesült Arab Emírátsók, India, valamint Svájc. Jemen GDP-jét kiegészítik még a külföldön dolgozó jemeni állampolgárok, valamint a jelentős összegű külföldi segélyek.

A mezőgazdaság a munkaerő mintegy 2/3-át foglalkoztatja, de a termelést vízhiány, aszályok, termelésre kis százalékban alkalmas földterületek és nehéz terepviszonyok nehezítik.

A téma aktualitása

A téma aktualitását a jemeni népesség helyzetének megoldási lehetőséget kereső szándék adja. A jemeni helyzetről tudomásom szerint az elmúlt évtizedekben ilyen átfogó jellegű tanulmány nem született.

Disszertációmban Jemen mezőgazdasági helyzetének átfogó bemutatása mellett, a kibontakozási lehetőségeit, kilátásait és a fejlesztés főbb irányait kívánom elemezni, melyek között az egyik legjelentősebb terület a mezőgazdaság további strukturális fejlesztése. A jemeni agrártermelés helyzetének kilátásai és problémái ismeretében lehetséges az ágazat fejlesztési irányainak meghatározása. Jelenleg az ország komoly mértékben élelmiszer-behozatalra szorul, ezért fontos, hogy szükségleteinek mind nagyobb részét belföldön állítsák elő, az élelmiszer-önellátás biztosítása érdekében. A tanulmány célja, hogy feltárja a mezőgazdaság többfunkciós jellegéből adódó lehetőséget, elsősorban a foglalkoztatás, az élelmiszer-önellátás és az exportbővítés terén a kiépítendő logisztikai háttérrel együtt. A kutatás során a jemeni és a nemzetközi statisztikai adatbázis adta az elemzések alapját.

Jemen lakossága rendkívül gyors ütemben növekszik, így foglalkoztatásra sokuknak csak a mezőgazdaság jut. Az erdők és a mezőgazdasági termelésre alkalmas földek valamivel több,

mint az ország területének 5 százalékát adják, ugyanakkor a sivatag területe 54 százalék. Jelentős legeltetésre alkalmas föld is van, de komoly értéket itt nem lehet előállítani.

A jemeniek többsége a mezőgazdaságból él, hiszen a viszonylag kis földterületen gabonát, gyümölcsöt, zöldséget, khat-ot (stimuláns tartalmú cserjét), kávé és gyapotot nagy mennyiségben termelnek a térségben. Juh, kecske, szarvasmarha és teve tartása is folyik. Az agrár-élelmiszeripar fejlesztése az ország fejlődésének kulcsfontosságú kérdése.

Dolgozatomban számba veszem az ország erőforrásait és elemzem az általános helyzetet. A legnagyobb gondot a víz hiánya, illetve jövőbeni elapadása okozza. A talajvizet a lakosság gyorsabban használja fel, mint ahogy újratermelődhethetne. Ez különösen igazolt a Szanaa medencében, ahol a felszín alatti víz a korábbi 20 méter helyett, ma már csak 200 méterről hozható fel. Az engedély nélküli kutak fúrása csak súlyosbítja a problémát.

A víz mára értékesebbé vált, mint az olaj. Szanaa kútjai rövidesen elapadhatnak, így az ott élők kénytelenek lesznek elhagyni otthonukat.

Jemen egyik legsúlyosabb gondja a munkanélküliségi ráta gyors növekedése. A 2011-ben kitört forradalom jelentősen súlyosbította a helyzetet. A munkanélküliség a lakosság harmadát érinti és nincs kilátás gyors javulásra. A szegénység és a nyomor elképesztő kontrasztba állítja Jement a szomszédos Ománnal és Szaúd-Arábiával.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

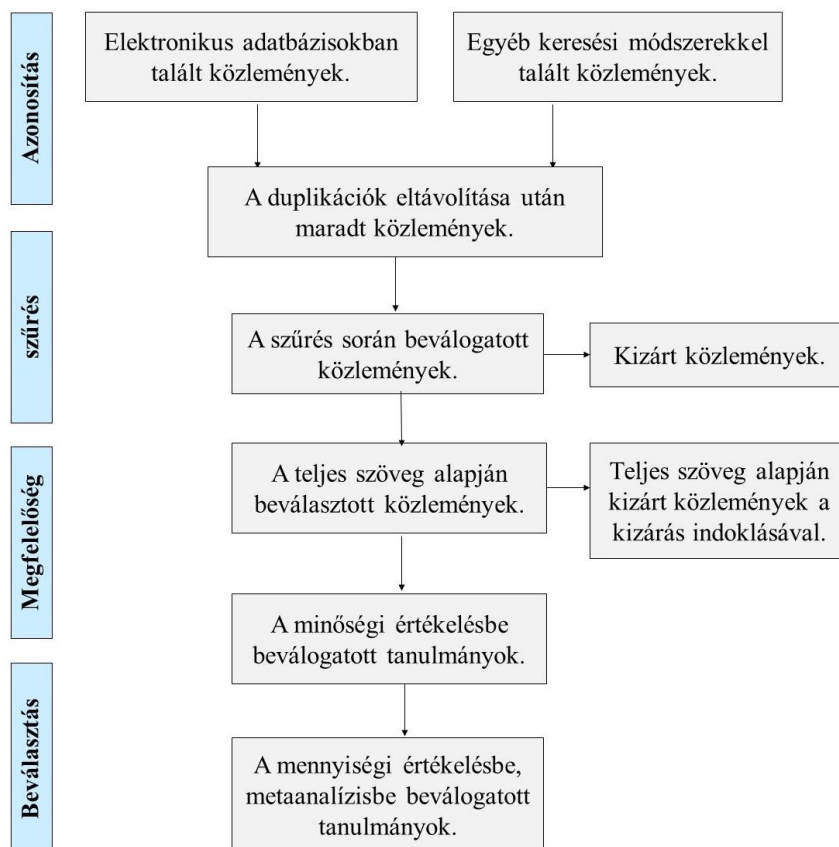
Az irodalom feldolgozása a téma lehető legszélesebb körű értékeléséhez fontos. Erre létezik egy módszertan, ami a szisztematikus irodalmi áttekintést teszi lehetővé. A rendszerezett áttekintő publikációk olyan transzparens, tudományos módszertanok, protokoll alapján készülő magas szintű átfogó tanulmányok, amelyek részletes, alapos kutatómunka révén tartalmazzák az összes fellelhető irodalom kritikus értékelését és tudományos igényű szintézisét, egy adott témával kapcsolatban. A szisztematikus irodalmi áttekintések teszik lehetővé a tudományos bizonyítékok ismeretében a megalapozott döntéseket.

A publikációk száma napjainkra oly mértékben megnövekedett, hogy szinte lehetetlen lépést tartani az új kutatási eredményekkel. A tankönyvek helyett ma már tudományos folyóiratokban megjelenő közlemények a mértékadók, az internet általánossá válásával pedig, adott témában akár ezres nagyságrendű tanulmány is fellelhető. Ezek természetesen nem mind használhatók, de az áttekintő tanulmányok hasznos információkat szolgáltathatnak.

Az alapelvek ezek létrehozásához a következők:

- az összes publikált és nem publikált evidencia felkutatása,
- a tanulmányok megválogatása módszertani megfelelés szerint,
- a tanulmányok minőségének ellenőrzése,
- az eredményeket elfogulatlan és tárgyilagos módon kell közölni,
- a tanulmánykészítés minden lépése az előre meghatározott protokollnak megfelelően történjen.

A szisztematikus áttekintő közlemények minőségének javítása érdekében hozta létre egy tapasztalt szerzőkből álló nemzetközi csoport a PRISMA ajánlást (Preferred Reporting Items for Systematic reviews and Meta-Analyses). A dokumentum tartalmaz egy 27 pontból álló ellenőrzőlistát és egy négyfázisú folyamatábrát, melyek elemei szükségesek egy transzparens, rendezett irodalmi áttekintés elkészítéséhez. A szisztematikus irodalmi áttekintés folyamatábrája segíti az irodalmi áttekintés rendszerezett megvalósítását (ábra).

A szisztematikus irodalmi áttekintés folyamatábrája aPRISMA ajánlás alapján

Forrás: Kamarási – Mogyorósy, 2015. Liberati et al., 2009 nyomán

Irodalmi áttekintésem során igyekeztem a folyamatábra lépései szerint dolgozni. Az elektronikus adatbázisokban és egyéb helyeken talált közleményeket szűrtem, és csak a témához csatlakozó közleményeket használtam fel. A megfelelőség alapján lett kiválogatva az irodalmi áttekintés tanulmányainak döntő többsége. A minőségi és mennyiségi értékelésbe beválogatott tanulmányok kiválóságuk alapján kerültek be a dolgozatba.

A témához kapcsolódó hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintésével a disszertációm témaköreit érintő fontosabb hazai és nemzetközi publikációkat gyűjtöm össze és vizsgálom részben azért, hogy szakmailag megalapozzam kutatási területem főbb összefüggéseit, részben, hogy bemutassam a témához értők által kifejtett különböző nézeteket.

Célkitűzéseimnek megfelelően szekunder kutatási eredmények közlésére törekszem és következtetéseket vonok le, melyek elősegítik hipotéziseim igaz vagy hamis voltának igazolását.

A szakirodalom bemutatása során elemzem Jemen jelenlegi nehézségeinek fő forrásait és összehasonlítom az ország legújabb eredményeit a Közel-Kelet és Észak-Afrika átlagával. Az összehasonlításnál a World Economic Fórum eredményeire támaszkodom.

A dolgozat fő célkitűzései

Doktori értekezésem a jelenlegi rendkívül negatív helyzet megoldási lehetőségeinek elemzésére és javaslatok megfogalmazására irányul. A kutatás elején a dolgozat fő célkitűzéseit fogalmaztam meg. Az elemzések során az elérhető legfrissebb szekunder adatokat és információkat használtam fel. A szekunder források statisztikai adatok és nemzetközi tudományos kutatások eredményeire épülnek. A Jemenre vonatkozó statisztikai adatok és

elemzések, valamint a nemzetközi adatbázisok (pl. *Agrárstatisztikai Évkönyv*, 2016; *Agriculture, Forestry, and Fishing-Yemen*, 2018; *FAO*, 2019; *CIA World Factbook Jemen*, 2019) nagyrészt becsléseken alapulnak.

Fő munkahipotézisem az, hogy Jemen természeti adottságai és társadalmi feltételei megfelelőek a jelenleginél fejlettebb, hatékonyabb mezőgazdasági ágazat működtetéséhez. Ennek alapján a tanulmány fő kutatási célkitűzése a jemeni gazdasági helyzet bemutatása, különös figyelemmel a mezőgazdaságra, valamint az agrárágazat lehetséges fejlesztési irányainak felvázolása.

Tanulmányomban Jemen élelmiszertermelési potenciálját a népesség, a teljes, illetve a mezőgazdasági ágazatban foglalkoztatottak, továbbá az ország területének mezőgazdasági művelésre alkalmas hányadának alapján igyekeztem meghatározni úgy, hogy néhány Jemenhez földrajzilag viszonylag közeli ország esetében is megvizsgáltuk, majd összehasonlítottuk ugyanezeket a paramétereket a CIA World Factbook adatai alapján. Véleményem szerint egy adott ország élelmiszertermelési potenciálja természetesen nemcsak a vizsgált néhány tényezőtől függ, hanem számos további tényezőtől is, mint például a talaj termőképessége, a mezőgazdasági termelési technológia színvonala, a földhasználati módja és a földtulajdon-viszonyok helyzete. Utóbbi tényezők ismeretében lehetne teljes körű az összehasonlítás, ez azonban meghaladta volna a tanulmány kereteit.

A dolgozat további célkitűzései között szerepel a gazdasági lehetőségek és a fejlesztés főbb irányainak meghatározása, a munkanélküliséget csökkentő tevékenységek elemzése és rangsorba állítása. Ennek teljesítése során számba veszem az erőforrások kihasználásának lehetőségeit, trendek alapján meghatározom, hogy mely területeken lehet a jövőben eredményt elérni, és milyen feltételeknek kell teljesülni a helyzet javítása érdekében.

További célkitűzésem az ország gazdasági tevékenységeinek irányára és a fejlesztés lehetőségeire vonatkozó elemzés készítése, valamint kérdőíves vizsgálat révén a vélemények ütköztetése. Utolsó célkitűzésem megvalósításánál az agrár-élelmiszeripar és a turizmus – mint a legnagyobb foglalkoztatást biztosító tevékenységek – fejlesztési irányainak és feltételeinek meghatározására törekszem.

Dolgozatom fontos része a hipotézis vizsgálat. A hipotézis vizsgálat olyan statisztikai eljárás, amely alkalmas annak eldöntésére, hogy egy feltevés a populációra vonatkozó összegyűjtött adatok alapján igaznak állítható-e vagy sem. A hipotézisek a kutatási munka céljaihoz kapcsolódó feltételezések, amelyek, vagy más kutatási eredmények, vagy a korábbi saját eredmények alapján kerülnek megfogalmazásra, illetve azok bizonyítása matematikai–statisztikai eljárások alkalmazásával történik.

A hipotézisek szoros kapcsolatban állnak a várható kutatási eredménnyel, a cél a várható eredmény, igazolásra alkalmas eljárás kiválasztása, majd a hipotézisek igaz vagy hamis voltának eldöntése. A hipotéziseknek és az eredményeknek egymással szoros kapcsolatban kell lenniük. Ezeket az elveket igyekeztem hipotéziseim megfogalmazásánál érvényesíteni.

A szakirodalmi feldolgozás eredményeit és tapasztalatait is felhasználva a következő kutatási hipotéziseket fogalmaztam meg és vizsgáltam értekezésemben.

Hipotézisek

H₁ Jemen jelenlegi helyzete szinte minden területen kritikus, és az ország vezetésének gyors és hatékony változtatásokat kell végrehajtania a kulcsfontosságú területeken (növekvő munkanélküliség, vízhiány, mezőgazdasági és ipari termelés fejlesztése stb.). Jemen

természeti adottságai és társadalmi feltételei megfelelőek a jelenleginél hatékonyabb mezőgazdasági ágazat működtetéséhez.

- H₂** Az élelmiszertermelés növekedése nem tart lépést a gyors népességnövekedéssel, az elmaradás nyilvánvaló az országban és a szomszédos országokban, amelyek földrajzban és kultúrában hasonlóak Jemenhez. A változások trendekkel igazolhatók. Megfelelő szervezéssel és nemzetközi segítséggel az élelmiszerellátás és az export (kávé) megvalósítható.
- H₃** Az állattenyésztési ágazat fejlesztése az ország adottságai révén (munkaerő, legeltetés lehetősége) nagy szerepet játszhat a munkanélküliség csökkentésében, és a gazdasági helyzet kezelésében, a sajt, a gyapjú, a húskészítmények minőségi előállításában stb. Kívánatos erre nemzetközi források és hitelek biztosítása, ez ma is gyakorlat.
- H₄** Az infrastrukturális beruházások fontos szerepet játszanak az ország nagy munkanélküliségének csökkentésében, például útépités, vasútépités, az olaj, a földgáz és ásványianyag-kitermelés fejlesztése, valamint az idegenforgalom területén. Ennek érdekében nemzetközi források biztosíthatók, és a fejlesztési prioritások meghatározhatók.
- H₅** Jemen hatalmas, kihasználható erőforrásokkal rendelkezik: fokozott kávétermelés, napenergia, tengervíz-sótalanítási beruházások, halászati fejlesztés, hosszú part (2500 km), valamint Áden és Szanaa kereskedelmi, kulturális és turisztikai öröksége stb. A khat termelés visszaszorításával jelentősen növelhető az élelmiszertermelés.

A hipotézisek igazolását egyrészt hazai és nemzetközi szakirodalmi eredmények rendszerezett értékelésével, szekunder kutatások segítségével végzem el.

A hipotézisek azon részét viszont, melyekre a szakirodalomban kevés az utalás, primerkutatások alapján igazolom. A Magyarországon élő jemeni szakemberek véleményét összegzem a kérdőív válaszainak figyelembevételével. A válaszadók 20 százalékát külföldön vagy Jemenben élő emberek adják. Úgy gondolom, a kutatások korrekt előkészítésével és lebonyolításával módszertanilag megalapozott válaszokat tudok adni a hipotézisek igazolásához vagy elvetéséhez.

A kérdőív kérdéseinek összeállításánál a következő logikai összefüggéseket vettem figyelembe:

- Személyes kérdések feltevésével vizsgálom a válaszadók nemét, életkorát, lakóhelyét, végzettségét, életszínvonalát.
- Kérdéseket teszek fel az agrár-élelmiszeripar termelésének javítási lehetőségeire vonatkozóan. Értékelem, hogy mit tehet az agrár-élelmiszeripar a munkanélküliség csökkentésében.
- Vizsgálom, hogy mit lehet tenni a khat- és a kávétermelés megfelelő arányainak kialakítására.
- Felmérem, hogy a válaszadók miben látják Jemen fő erőforrásait.
- Vizsgálom, hogy mi veszélyeztetheti az agrár-élelmiszertermelés fenntarthatóságát, és milyen hatása lehet a klímaváltozásnak az agrártermelésre.
- A gazdaság fejlesztésére vonatkozó kérdéseket és válaszokat összegzek.
- Jemen szempontjából nem közömbös a turizmus szerepe. Erre vonatkozó kérdéseket teszek fel és értékelem a válaszokat.

A dolgozat megállapításainak megerősítése érdekében mélyinterjúkon alapuló válaszokat is figyelembe vettem. A résztvevők otthonosa az agrár, a vízügyi és gazdasági területeken, és értenek a turizmushoz. A válaszok alapján Jemen helyzete komplexebben megítélhető.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

A tudományos kutatás fogalmán – elfogadott meghatározás szerint – előre megtervezett megfigyelést vagy az esetenkénti megfigyelések helyett szabályos kísérletezést értünk.

Majoros (2004) a tudományos kutatás lényegét az alábbiakban határozza meg: „A tudományos kutatás valójában nem más, mint tudatos, módszeres megismerési gyakorlat, amely képessé tesz a világ újdonságainak megismerésére, és feltérképezésére, és ezáltal olyan eszközöket ad az ember kezébe, amelyek segítenek megbirkózni a szokatlan problémákkal és helyzetekkel.”

*Szűcs I. (2008) kifejti, hogy: „A fentiekből egyértelműen következik tehát, hogy egyesek kutatásnak csak az *alapkutatást* tekintik. Vagyis az analitikus ismeretfejlesztést. Mások értelmezése ennél tágabb. Kutatás alatt értik az úgynevezett *diszciplináris kutatást*, ami szintetizáló ismeretfejlesztés, valamint a kettő egységét jelentő úgynevezett *alkalmazott kutatást* is (analitikus és szintetizáló problémamegoldás).”*

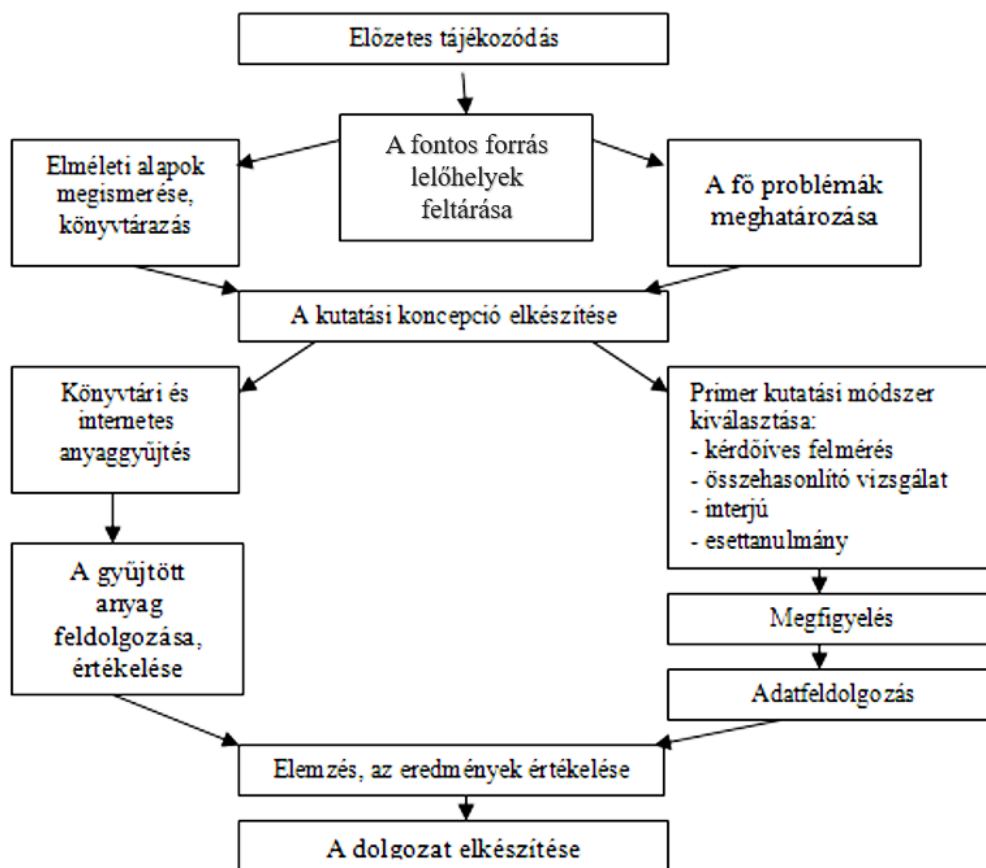
A kutatás eredményességét a tervszerűség, a céltudatosság és a megfelelő módszertani megközelítés határozza meg. *Tomcsányi (2000)* erre vonatkozóan részletes útmutatást ad.

3.1. A kutatás menete

A tudományos munka, kutatási folyamatként is meghatározható, melynek céljai:

- Megfogalmazni új tudományos problémákat;
- Megoldani a felvetett problémákat;
- Megválaszolni a probléma révén felvetődő hipotéziseket;
- Hatékonyabbá tenni a tudományos kutatást.

A kutatás tulajdonképpen egy folyamat és folyamatábraként ábrázolható (ábra).

A kutatási folyamat
 Forrás: Majoros, 2003.

3. SAJÁT VIZSGÁLATOK

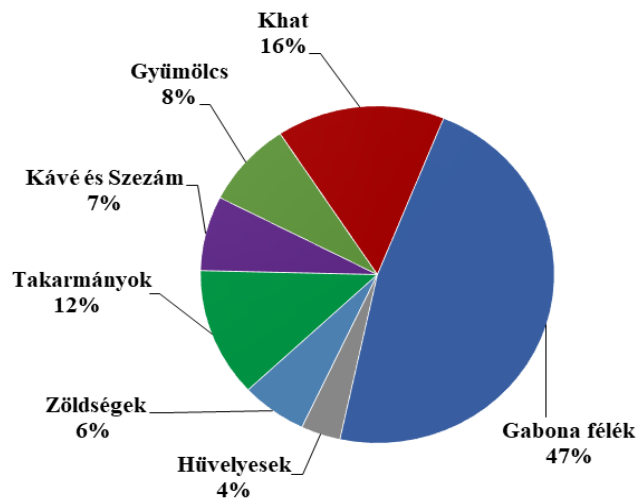
Saját vizsgálataim során azokat a területeket elemzem, melyek Jemen jövőbeni gazdasági fejlődését megalapozzák.

Az egyik legfontosabb terület a víz, hiszen a mezőgazdasági termelés és ezáltal a foglalkoztatás a jövőben e nélkül nem képzelhető el. Sajnos a vízhiány mára kritikussá vált. Jemen természeti kincseinek kiaknázása is fontos. Az Arab Fél-sziget államai az olajtól függenek, ez Jemenben még nincs megfelelően feltárva és kiaknázva. Vizsgálom kutatásom során Jemen erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit és a fenyegető veszélyeket. Ez alapján egy stratégiai jövőt határozok meg, ami lehetővé teszi Jemen gazdasági fejlődését. Itt lehet elemezni az energiaellátás kérdését, amit Jemenben napelemekkel célszerű megoldani.

Kutatásom fontos része a kérdőíves elemzés, amit a Magyarországon és külföldön élő jemeni származású emberek körében végzek. Összegzem a válaszokat, amiből kiderül, hogy a válaszadók hogyan látják Jemen lehetséges fejlődési irányait. Elemzésem során felhasználtam Majoros (2009) munkáját.

4.1. A jemeni vízforrások szerepe

Jemen mezőgazdasági területét sokoldalúan használja, ezt szemlélteti a következő ábra. Az adatok a Nemzeti Statisztika Központ 2013 dokumentációjából származnak.

Mezőgazdasági használt terület hektárban, 2017.

Forrás: Nemzeti Statisztika Központ – Jemen

Vizsgálatom elvégzésénél a *Nemzeti Statisztika Központ* (Jemen, 2017) által közzétett adatokra támaszkodtam. Az eredmények számítása során két többváltozós statisztikai módszert (klaszteranalízis és boxplot) lehetett alkalmazni. A vizsgálat értékelhető volt és új információforrást is jelentett. A jemeniek többségének a mezőgazdaság jelenti a megélhetést ezért a víz jelenlegi és jövőbeni helyzete nagyon fontos a számukra.

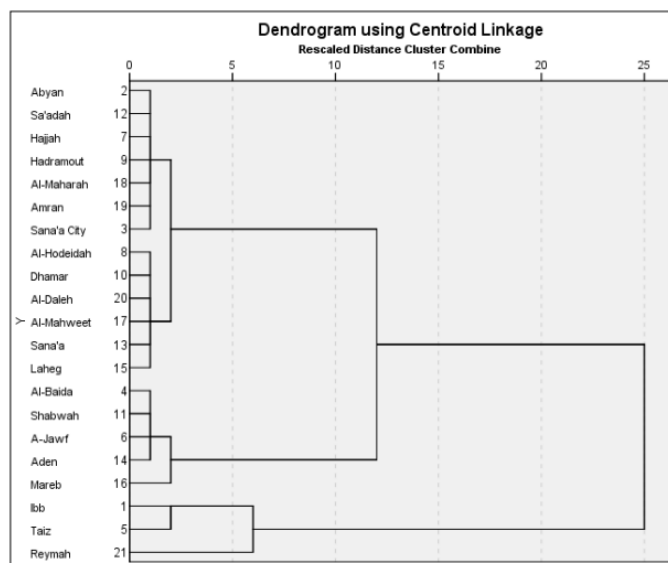
Az adatok a megyékre bontva kerültek megvizsgálásra a termőföld terület és a vízforrások viszonylatában. A db-ban rendelkezésre álló adatokat, kutak, vízforrás, gátak és egyéb vízi létesítmények, a megyére erő hektár arányában vizsgáltam.

A vizsgálat első lépésében standardizáltam hektárra a meglévő adatokat, utána klaszteranalízissel megnéztem a kapcsolatokat, hogyan rendezhetők a megyék matematikailag csoportokba. A standardizálással a megyék területeiben történő eltérésből fakadó nagyságrendi eltéréseket kiszűrtem ki. Felhasználtam a Vám szabad területek központja (1993) hivatali dokumentációt. A térképet a következő ábra szemlélteti.

Forrás: INTERNET

A négy ismérv alapján (kutak, vízforrások, gátak, egyéb vízi létesítmények) három csoport létrehozása volt indokolt.

Forrás: saját szerkesztés, SPSS-sel, 2013.

A létrehozott csoportokat a következő táblázat ismerteti.

	1. csoport	2. csoport	3. csoport
1	Ibb	Abyan	Al-Baida
2	Taiz	Sama'a City	A-Jawf
3	Reymah	Hajjah	Shabwah
4		Al-Hodeidah	Aden
5		Hadramout	Mareb
6		Dhamar	
7		Sa'adah	
8		Sana'a	
9		Laheg	
10		Al-Mahweet	
11		Al-Maharah	
12		Amran	
13		Al-Daleh	

Forrás: saját szerkesztés, 2013.

3.2. SWOT elemzés

Jemen helyzetének feltárására és a lehetséges fejlesztési irányok meghatározására SWOT analízist végeztem. Ez a módszer a stratégiai tervezés munkamódszere, melynek során feltárjuk az ország belső sajátosságait és a külső környezet változásait. A helyzetfeltárás az első feladat, majd utána lehet meghatározni az egyes stratégiai elképzeléseket támogató helyzeteket.

Jemen erősségei, gyengeségei, lehetőségei és veszélyei a következők:

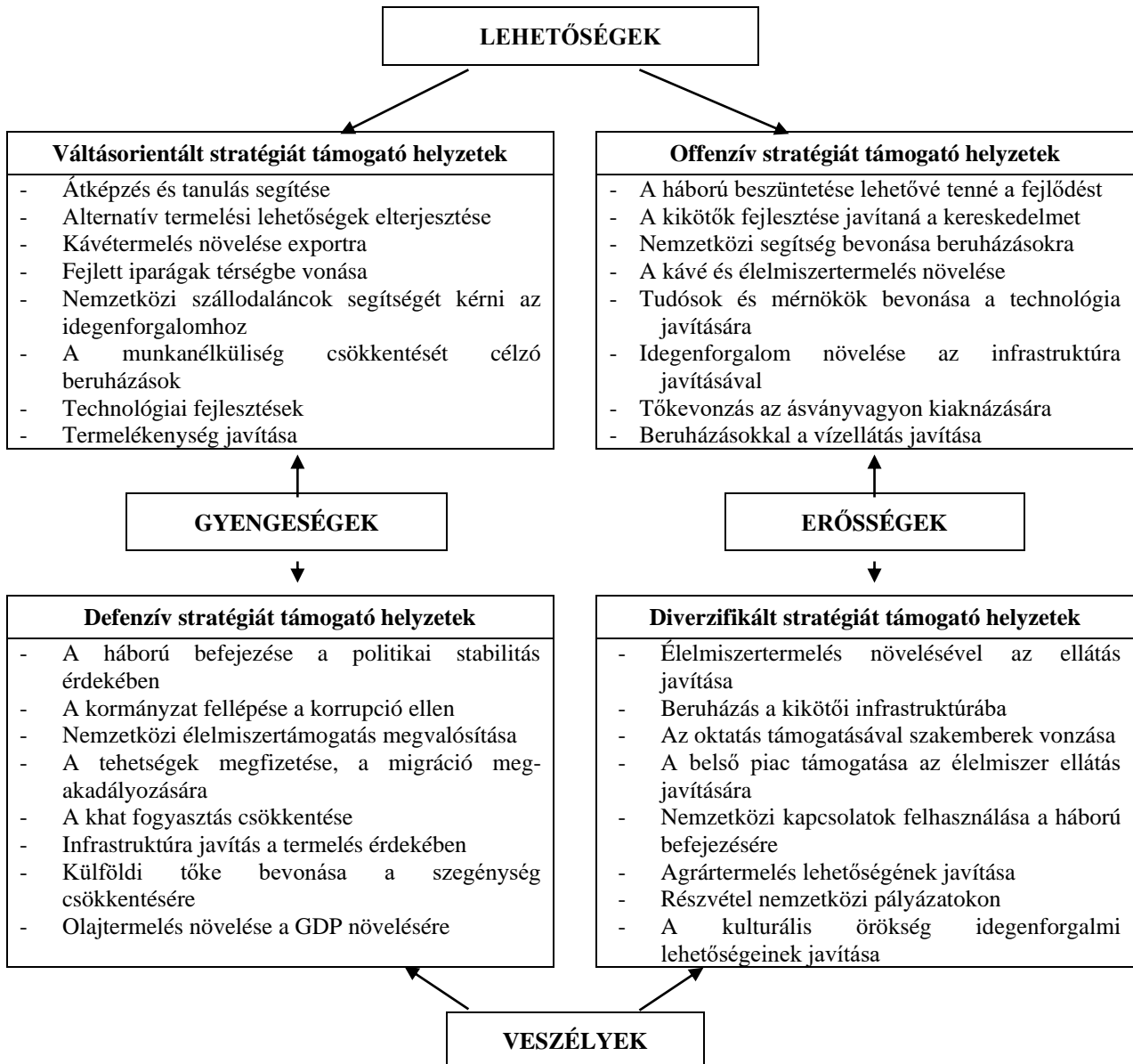
<u>Erősségek</u>	<u>Gyengeségek</u>
- Elfogadható egészségügy és alapfokú oktatás;	- Politikai instabilitás;
- Az oktatás minősége;	- Évek óta tartó háború;
- A beruházásokra ösztönző adózás;	- Gyenge finanszírozási lehetőség;
- A helyi verseny megfelelése;	- Alacsony versenyképesség;

- A helyi verseny intenzitása;	- Korrupció;
- Jelentős belső piac;	- Nem hatékony kormányzati bürokrácia;
- Megfelelő befektetői védelem;	- Elégtelen innovációs kapacitás;
- Megfelelő kikötői infrastruktúra;	- Adószabályok;
- Elfogadható államadósság a GDP-hez viszonyítva;	- Nem megfelelően képzett munkaerő;
- A veszélyes betegségek hatása nem jelentős;	- A vidéki lakosság szegénysége;
- Működő kereskedelmi tevékenység;	- Elégtelen élelmiszerellátás;
- Alacsony kereskedelmi vámtételek;	- Állami szociális gondoskodás hiánya;
- Rugalmas bérmeghatározás;	- A khat fogyasztás túlzásba vitele;
- Együttműködés a munkás-munkáltatói kapcsolatban;	- Elégtelen infrastruktúra;
- Elfogadható és működő bankrendszer;	- A kormányzati kiadások átgondolatlansága;
- Megfizethető pénzügyi szolgáltatások;	- Internet hozzáférés elégtelensége;
- Fejlődő marketing;	- A tehetségek migrációja;
- Tudósok és mérnökök rendelkezésre állása.	- Alacsony termelékenység;
-	- Gyenge technológiai háttér.

Lehetőségek	Veszélyek
- A háború beszüntetése;	- A háború további folytatódása;
- Áden és Szanaa szerepének növelése;	- Külső okok miatt a jemeni termelés további csökkenése következhet be;
- Gazdag arab államok beruházási támogatása;	- Az aktív emberek migrációja fokozódik;
- Nemzetközi segítség bevonása az élelmiszerellátás javítására;	- A nemzetközi helyzet változása miatt a kikötők szerepe csökken;
- Nemzetközi kapcsolatok felhasználásával politikai stabilitás megvalósítása;	- Jemen nem tud nemzetközi segítséget szerezni a vízellátás növelésére;
- Napelemes rendszerek importálása energiatermelésre;	- Nincsenek jelentkezők az ásványvagyon kiaknázására;
- Jemen 30 milliós népessége a külföldi kereskedők komoly piaca lehet;	- A vidéki szegénység a háború miatt tovább növekszik;
- Korrupciót kizáró szabályozás;	- Az élelmiszerellátás megoldására Jemen nem kap hatékony segítséget;
- A kikötői kapacitás növekvő kihasználása;	- A nemzetközi helyzet miatt az idegenforgalmi lehetőségeket nem használják ki;
- A khat helyett a kávétermelés növelése export értékesítésre;	- A hatékony vállalkozások nem találják meg számításukat, elvándorolnak Jemenből;
- Kapcsolatfelvétel nemzetközi szállodaláncokkal az idegenforgalom növelése érdekében;	- A gyenge termelés a külső segélyre szorulók számát növeli;
- A munkanélküliség csökkentésére külföldi tőkét bevonva infrastrukturális beruházások;	- A kvalifikált munkaerő elvándorlása az ország helyzetét rontja;
- Egyetemi képzés növelése külső országok egyetemlein;	- A gyenge infrastruktúra nem teszi lehetővé az idegenforgalom növelését;
- Külső erőforrások bevonásával a technológiai háttér javítása;	- A fejlett iparágak térségbe telepítése a jemeni általános helyzet miatt nem következik be;
- Baráti arab államok bevonása az ásványvagyon kiaknázására (olaj, arany stb.);	- Jemen nem tud nemzetközi pályázatokat nyerni elégtelen forrásai miatt;
- Nemzetközi segítséggel a vízellátást javító beruházások;	- A vidék lakossága csökken, a népesség a városokba áramlik;
- A gazdaság dinamizálása nemzetközi hitelek bevonásával, pályázatok, az agrár-élelmiszeripar fejlesztésére.	- A vízhiány miatt az élelmiszertermelés csökken.

Forrás: saját szerkesztés

Jemen stratégiai elemzése

Forrás: saját szerkesztés

3.3. A kérdőív statisztikai értékelése

A kérdőív főleg a Magyarországon élő jemeni értelmiség válaszait értékeli. A válaszadók intelligens emberek, így véleményük Jemen jövőbeli lehetőségeivel kapcsolatban releváns és értékelhető.

A jelen kutatási terület Jemen élelmiszergazdaságára vonatkozó kérdéscsoportok alapján:

- Mi hátráltatja az agrár-élelmiszeripar fejlesztését?
- Mit lehetne tenni a mezőgazdaság fejlesztéséért?
- Mi veszélyezteti az agrár-élelmiszertermelés fenntarthatóságát?
- Milyen hatása lehet a klímaváltozásnak a jemeni agrártermelésre?

A válaszadók nemét tekintve elmondhatjuk, hogy 26% nő, 76% pedig férfi volt. Az életkort tekintve 52%-a volt 40 év alatti és 44%-a 41-60 év közötti. A kérdésekre főleg az aktív

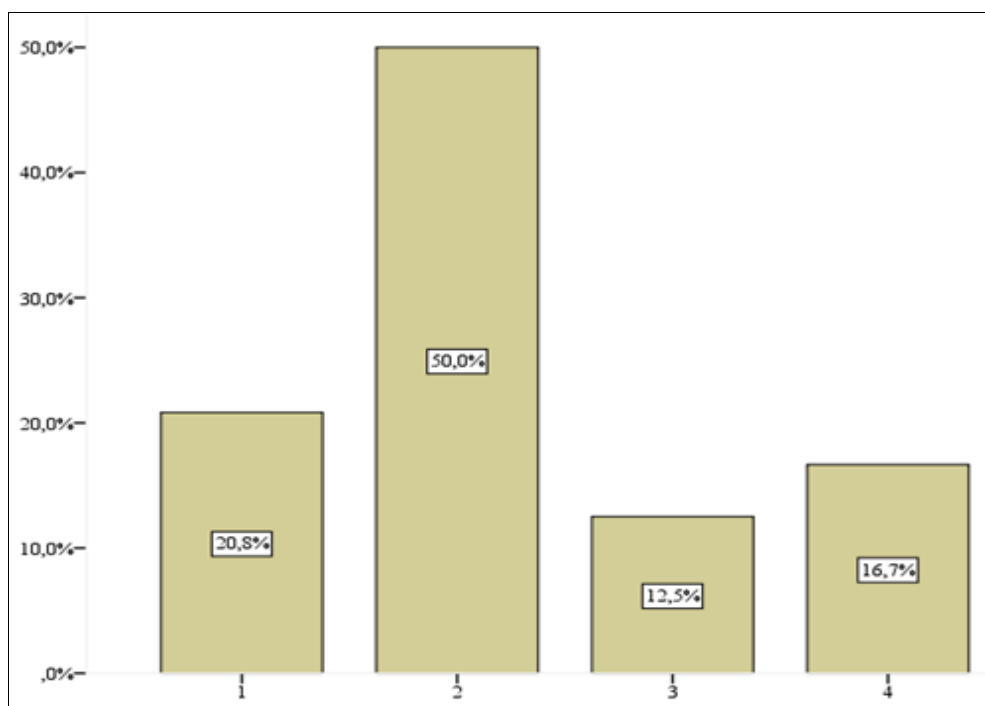
korosztály válaszolt. A családi állapotot tekintve 64%-uk házastársi vagy élettársi kapcsolatban él.

Az iskolai végzettség alapján 68%-uk főiskolát, egyetemet végzett, tehát kvalifikált, jól informált válaszadókról van szó. Legtöbbjük alkalmazotti beosztással rendelkezik a közsférában, vagy orvos, illetve háztartásbeli. 80%-uk életszínvonala saját bevallásuk szerint átlagos. A zömük több mint 10 éve él Magyarországon, illetve egy részük külföldi.

A vizsgálat kiinduló célja a válaszadó vélemények statisztikai elemzése, mennyire egységes a kérdésekre adott válaszok alapján az álláspont, illetve az eltérő vélemények okainak keresése. A vizsgálat során klaszteranalízist használtam.

A klaszteranalízis adatobjektumokat csoportosít kizárólag azon információk alapján, amelyeket azokban az adatokban talál, melyek az objektumokat, valamint a köztük fennálló kapcsolatokat írják le. A cél az, hogy az egy csoporton belüli objektumok hasonlóak legyenek egymáshoz (vagy kapcsolat legyen közöttük) és különbözőek legyenek más csoportok objektumaitól (vagy ne álljanak ezekkel kapcsolatban). Minél nagyobb a hasonlóság (vagy homogenitás) a csoportokon belül, és minél nagyobb a különbség az egyes csoportok között, annál jobb vagy pontosabb a klaszterezés.

A változókból egy négycsoportos hierarchikus klaszterelemzést végeztem. Az egyes csoportokba sorolt változókat a „Válaszadók megoszlása” ábra mutatja. A klaszteranalízis a 33 ismérv alapján négy csoportra különítette el a válaszokat.

A válaszadók megoszlása az egyes csoportokban

Forrás: saját számítás, 2019.

Jemen és a szomszédos államok mezőgazdasági termelésének összehasonlítása

Jemen szomszédjai különböző gazdasági helyzetben vannak. Vannak országok, melyek az olajkincs miatt dűsgazdagok és vannak szegények is, mint Jemen. Egy dolog kijelenthető, az élelmiszertermelés gyenge lábakon áll és a jövőt illetően sem rózsás a helyzet. Az objektív értékelés érdekében összehasonlítom az élelmiszertermelés növekedését és a népesség növekedését Jemenben és a környező országokban trendek alapján.

Úgy gondolom, több országban az élelmiszertermelés növekedése nem tart lépést a népességrobbanással. A vizsgált Jemennel szomszédos országokat a következő ábra szemlélteti.

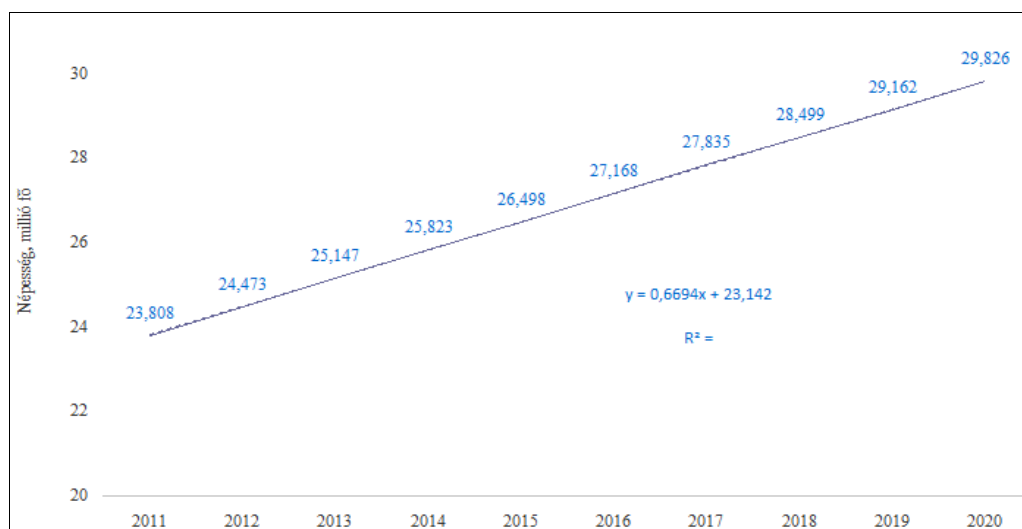

Jemen és a szomszédos országok

Forrás: Google térkép

Különösebb számítás nélkül is belátható, hogy az országban termelt búza és kukorica nem elégséges. Élelmiszerként fogyasztják a cirkot, melyből 5 millió tonna terem évente. Az alapvető élelmiszerek fogyasztási lehetősége saját termésből az országban nem kielégítő.

Jemen esetében sem jó a helyzet. Az ország népessége 1950-hez viszonyítva 6,39-szeressére növekedett 2020-ig (ábra).

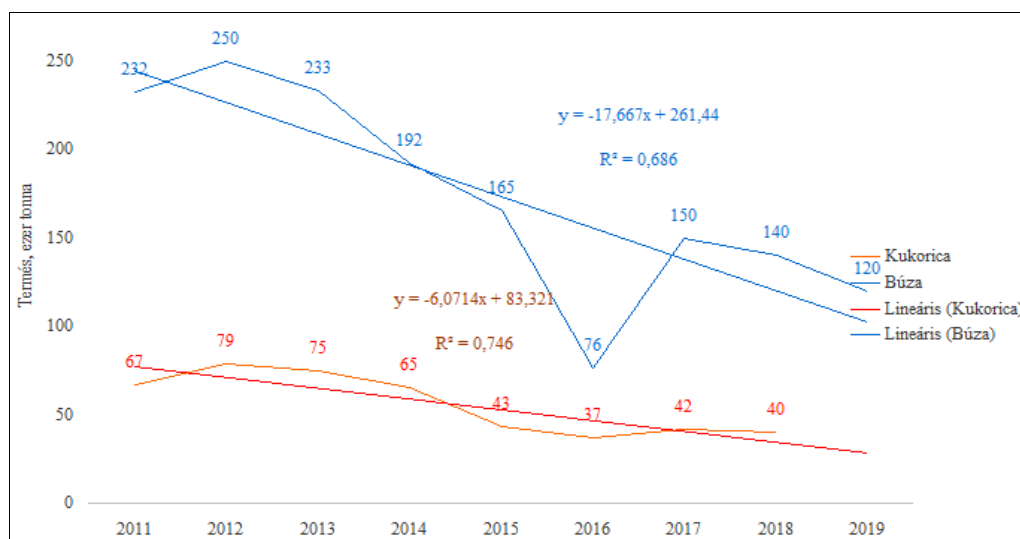

Jemen népességének változása és lineáris trendje

Forrás: Jemeni Nemzeti Statisztika Központ adatai alapján, saját számítás

A fiatalok nagy arányát mutatja.

Jemenben a búza és kukoricatermelés csökkenő trendet mutat. Ez azt eredményezi, hogy jelentős import élelmiszervásárlás szükséges. A ciroktermelés 2019-ben 200 ezer tonna volt, nagyon kevés. A trendet a következő ábra szemlélteti.

Jemen búza- és kukoricatermelésének tapasztalati és lineáris trendje

Forrás: United States Department of Agriculture, saját szerkesztés

A számok alapján nem meglepő, hogy Jemen humanitárius segílyre szorul.

4.ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK ÉS AZOK HASZNOSÍTÁSA

Az új eredmények részben az irodalmi adatok elemzésével, részben a kérdőíves feldolgozás alapján kerültek meghatározásra. A környékbeli országok népességnövekedését és élelmiszertermelését bemutató trendek is új tudományos eredmények bemutatását teszik lehetővé. Hipotéziseim nagy részét vizsgálataim révén sikerült igazolnom.

1. Vizsgálataim során - a rendelkezésemre álló adatok, illetve a kérdőívek statisztikai feldolgozását követően - arra a következtetésre jutottam, hogy Jemen számára rövid, illetve középtávon elsősorban a mezőgazdasági ágazatok fejlesztése kívánatos, miután az élelmiszertermelési kapacitás erősítése, fejlesztése nem csupán gazdasági kérdés, hanem összetett társadalmi és nemzetbiztonsági vonatkozásai is vannak.
2. A mezőgazdasági termelés korszerűsítése és növelése számottevően csökkentheti a munkanélküliséget, hozzájárulva ezzel is a társadalmi stabilitáshoz. A fiatalok nagy száma miatt a munkanélküliség ma komoly gond, azért is, mert a jövőkép nélküli fiatalok sokkal inkább hajlamosak szélsőséges ideológiák befogadására, ami nagyrészt a mostani törzsi, illetve vallási alapú ellentéteket is táplálja. Egy jelentős, további probléma, hogy az égető munkanélküliség mellett jelentős a hiány képzett szakemberekből. A fejlődő, fokozatosan bővülő mezőgazdaság a fiatal generációk számára értelmet és létalapot kínálhat, mindamelllett, hogy javítja majd az ország élelmiszerellátását. Ugyanis Jemen (és a környező országok) élelmiszerellátása nem megoldott, a népesség növekedését az élelmiszertermelés volumene nem volt képes követni. A mezőgazdaság fejlesztése a teljes önellátás megteremtését aligha lesz képes eredményezni, azonban egyáltalán nem mindegy az sem, hogy a hazai élelmiszertermelés a jelenlegi (és jövőbeni) élelmiszerimport mekkora hányadát lesz képes kiváltani a jövőben.
3. A mezőgazdaság fejlesztése a humán erőforrás, a modern termesztési technológiák és más termelői kapacitások mellett igényli az infrastruktúra – mindenekelőtt a szállítás és öntözés - jelentős fejlesztését is. A fejlesztéshez a belföldön szűkösen rendelkezésre álló tőke miatt jelentős részben külföldi források is szükségesek lesznek, és az ehhez szükséges befektetői bizalom és belső makrokörnyezet nem képzelhető el megfelelő közbiztonság, gazdasági stabilitás és jogbiztonság nélkül. A fejlesztéshez szükséges természeti erőforrások közül leginkább az édesvíz korlátozott volta jelent akadályt. A vízellátás érdekében víztakarékos technológiák, újabb tengervíz sótalánító üzemek létesítése, valamint a gazdasági, környezeti és humán egészségügyi szempontból egyaránt káros és felesleges khat termesztés visszaszorítása jelent majd megoldást. A sótalánító üzemek energiaigénye napelemes rendszerrel megoldható.
4. Jemen gazdaságának, azon belül a mezőgazdaság érdemi fejlesztéséhez elengedhetetlenek a képzett szakemberek, illetve modern technológiák. E téren Jemennek a saját erőforrása mellett a jövőben hatékonyan kell felhasználni a donor országok fejlesztési programjai adta lehetőségeket. Számos, ma már sikeres fejlődő ország példája igazolja, hogy érdemes az oktatást, illetve a műszaki fejlesztést kiemelten támogatni. Ebben a tekintetben már a korábbi évtizedekben magyar vonatkozású fejlesztési és oktatási együttműködési programok is megvalósultak. Jemenek érdeke külföldi országok egyetemére hallgatókat küldeni, így érdemes lenne a Stipendium Hungaricum program nyújtotta lehetőségeket is kihasználnia. A hazatérő képzett mérnökök és más szakemberek alkotó munkája révén javulhat az termelékenység, és a technológiai háttér is erősödni fog, mindez segíthet a mai égető szakemberhiány felszámolásában is.

5. Az ország többi, a későbbiekben szintén kedvező fejlődési potenciált jelentő adottságait a mezőgazdasággal összehangoltan szükséges fejleszteni. Az infrastruktúra (pl. úthálózat) fejlesztése lehetővé teszi a **turizmus fejlesztését is, amely Jemen egyedülálló kulturális öröksége és sajátos természeti adottságai okán szintén jelentős jövedelemtermelő ágazattá fejleszthető. Ez utóbbit is erősítheti az ország** hosszú, de ma még nagyrészt kihasználatlan tengerparti szakasza, továbbá az Ádeni kikötő be- avagy visszakapcsolása a nemzetközi kereskedelembe. Ez utóbbi a mezőgazdasági termények, továbbá az ország ásványkincseinek exportját is elősegíti majd.
6. Végül, új tudományos eredményként említem meg azt, hogy Jemen gazdasági potenciálja, fejlesztési irányainak kilátásait, más, hasonló fejlettségi szinten lévő országokkal való összehasonlítását az angol mellett nagyrészt eredeti arab nyelvű szakirodalom fordítása és szintetizálása révén mutattam be, ami megítélésem szerint a maga nemében egyedülálló, ráadásul ismereteim szerint Jemen gazdasági fejlesztése témájában magyar nyelven az utóbbi évtizedekben egyáltalán nem jelent meg tudományos értekezés, így értekezésem egyben hiánypótló bibliográfiai forrásmunka.

Az új tudományos eredmények hasznosítása

- Az értekezésben feltárt összefüggések, eredmények jól hasznosíthatók a gazdaságtudományi, illetve agrárfelsőoktatásban, gazdagítva például a nemzetközi gazdaságtan, nemzetközi fejlesztési politika, gazdaságföldrajz, világgazdaságtan és más hasonló tárgyak anyagát.
- Az értekezés eredményei és megállapításai hasznosíthatók lehetnek egy, a háború utáni Jemen gazdaságfejlesztési stratégiájának kidolgozásánál, valamint iránymutató lehet magyar kormányzati és üzleti szakemberek számára a Jemenbe irányuló nemzetközi fejlesztési (NEFE) stratégia végrehajtásához, illetve kibővítéséhez.
- Az értekezés széleskörű, rendszerezett, nemzetközi összehasonlításokat is tartalmazó információs bázisánál fogva forrásként jól hasznosítható lehet a Jemen, az Arab-félsziget és a földrajzilag közel fekvő kelet-afrikai térség országaival kapcsolatos közgazdasági tárgyú további vizsgálatokhoz, kutatásokhoz, különös tekintettel arra, hogy az értekezés tárgyköréből ismereteim szerint az utóbbi évtizedekben kevés tanulmány látott napvilágot, különösen magyar nyelven.

4.2. Hipotézisek igazolása

	Hipotézis	Igazolás
H ₁	Jemen jelenlegi helyzete sok területen kritikus, az ország vezetésének törekedni kellene a legfontosabb területeken (munkanélküliség, vízellátás, iparfejlesztés, agrárfejlesztés stb.) gyors és hatékony változtatásokra. Jemen természeti adottságai és társadalmi feltételei megfelelőek a jelenleginél hatékonyabb mezőgazdasági ágazat működtetésére.	IGEN
H ₂	Az élelmiszertermelés növekedése nem tart lépést a népesség növekedésével, ami trendekkel igazolható Jemenben és a környező országokban. Megfelelő szervezéssel és nemzetközi segítséggel az élelmiszer-ellátás és az export (kávé) megvalósítható.	IGEN
H ₃	A munkanélküliség csökkentésében szerepet játszhat az extenzív területek ágazat változtatás nélküli fejlesztésre (legeltetési állattartás). A termékek feldolgozása (sajt, gyapjú, hús stb.) javíthat a helyzeten. Kívánatos erre nemzetközi források és hitelek biztosítása, ami lehetséges, ma is gyakorlat.	IGEN

H ₄	A munkanélküliség csökkentésében az infrastrukturális beruházások szerepet játszhatnak. A kiépített infrastruktúra segíti az olaj és ásványok kitermelését és az idegenforgalmat is. Ennek érdekében nemzetközi források is biztosíthatók és a fejlesztési prioritások is meghatározhatók.	RÉSZBEN
H ₅	Jemen kihasználható és hatalmas erőforrásokkal rendelkezik; fokozott kávétermelés, napenergia, tengervíz sótalanítási beruházások, halászati fejlesztés, hosszú part (2500 km), valamint Áden és Szanaa kereskedelmi, kulturális és turisztikai öröksége stb. A khat termelésének visszaszorításával jelentősen növelhető az élelmiszertermelés.	IGEN

Forrás: saját összeállítás

4.12. A hipotéziseket megalapozó főbb kutatási területek

- H₁ Részletes kifejtésre került a szakirodalmi részben, ezt igazolja a World Economic Forum felmérése is. A kérdőíves felmérés során a válaszadók a gazdasági területek fejlesztését tartották fontosnak.
- H₂ Jemen és a környező országokat vizsgálva a statisztikai adatok alapján kapott trendek azt igazolják, hogy a népességnövekedés üteme nagyobb, mint az élelmiszertermelés növekedésének üteme.
- H₃ A kérdőív értékelése alapján az extenzív területek ágazati változtatás nélküli fejlesztése és a termékfeldolgozás csökkentheti a munkanélküliséget.
- H₄ Infrastrukturális beruházásokra szükség lenne, az infrastruktúra fejlesztése fontos. Jelenleg erre kevés forrás áll rendelkezésre, így valószínűleg hátrább sorolódik a beruházás. Az infrastrukturális beruházások csökkentik a munkanélküliséget. A sorrendben nagy tőkeigénye miatt lehet, hogy nem az első helyre kell tenni, de ez a fejlesztés megkerülhetetlen. A hipotézist szekunder és primer források is igazolják.
- H₅ Jemen erőforrásai jelentősek a kihasználás viszont lassú és esetleges. Ezt az irodalmi források a kérdőíves vizsgálat és a SWOT analízis is alátámasztják.

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Következtetésem és javaslataim kapcsolódnak a bevezetésben meghatározott célkitűzésekhez. Részletesen elemeztem szakirodalmi áttekintésemben Jemen helyzetét és meghatároztam az országot sújtó munkanélküliség csökkentésének főbb elképzeléseit.

Az erőforrások kihasználásának lehetőségeit a gyorsan fejlesztendő területek rangsorba állításával és fejlesztésük irányának meghatározásával lehet segíteni.

Jemen gyors fejlesztése kiemelt stratégiai cél. A főbb elképzelések a következők:

- A háború befejezése politikai stabilitást eredményezne és lehetővé tenné a fejlődést.
- A fejlődést gátló korrupciót a kormányzat fellépése csökkenthetné.
- A kikötők fejlesztése javítaná a kereskedelmet.
- A kávé- és élelmiszertermelés arányának növelése elengedhetetlen.
- A khat termelését vissza kell szorítani.
- Az olajtermelés korábbi szintre hozása fejlesztési forrásokat jelentene. Ezzel a forrással lehetne segíteni az iparfejlesztést.
- A biztonság megteremtése esetén külföldi források bevonása lehetséges.
- Az infrastruktúra javításával az idegenforgalom növelhető. A jelentős kulturális örökség segítheti az idegenforgalmat.
- A tanulás és átképzés csökkentheti a szakemberhiányt.
- A vízellátás javítása elengedhetetlen. Erre hosszú távon is működő terveket kell megvalósítani.

Szekunder kutatásom során jelentős számú szakirodalmat dolgoztam fel. Primerkutatásom kérdőívekre alapozott elemzés, ez a disszertáció meghatározó része.

A főbb stratégiai lépések a szekunder és primer kutatás alapján, melyek szükségesek a helyzet javításához a következők:

- Legfontosabb az agrár-élelmiszeripar fejlesztése, ez hozna leggyorsabban eredményt. A jelentős népességet csak az agrártermelés foglalkoztathatja, ezt a stratégiai irányt kell tartani.
- Csökkenteni kellene az élelmiszerimportot és növelni az alapvető élelmiszerek termelését.
- Az állati termékek feldolgozása hagyományokkal is rendelkezik megítélésem szerint ez az elképzelés is megvalósítható.
- Hosszú távú stratégiát kell kidolgozni a vízhiány okozta problémák csökkentésére és megvalósítására.
- A munkanélküliség iparfejlesztéssel, infrastruktúraépítéssel visszaszorítható.
- Csökkenteni kell a khat termelését a kávé- és élelmiszertermelés javára.
- A turizmus fejlesztéséhez nemzetközi szállodalánccokkal kell kooperálni, így dinamizálható ez a tevékenység.
- A városok Áden, Szanaa stb. ebben a tevékenységben kulcsszerepet játszhatnak.
- A technológia fejlesztéséhez jemeni mérnökök külföldi képzése szükséges.
- A gazdaság fejlesztésével a szegénység csökkenthető, nemzetközi élelmiszer-támogatásra is szükség lehet.
- Az energiatermelést napelemes rendszerekkel lehetne felfuttatni.
- A kikötőfejlesztések a kereskedelem helyzetét javíthatnák.

A mélyinterjúk válaszadói kvalifikált, az adott szakterületet jól ismerő szakemberek voltak. Szerintük a mezőgazdasági termelést elsősorban a khat terület túlzott növelése és a vízhiány veszélyezteti. A kávé termelésének növelése országos programmal elképzelhető, így jelentős exportbevétel lehetséges.

A turizmus lehet Jemen komoly bevételi forrása. A feltételek megteremtése még várat magára. A turizmus a tengerparton és a városokban nyerhet teret. Nemzetközi forrásokra szükség van, erre vannak példák.

Jemen gazdasági helyzetének további elemzéséhez olyan kutatásokat is el kívántam végezni, amelyek többek között terjedelmi okból sem fértek volna bele a dolgozatomba. Az információgyűjtést a jelenleg is zajló háború is nehezítette. A jövőben ezek közül a Cobb-Douglas nem Lineáris és Lineáris modelleket, illetve a földhasználat elemzése során jól hasznosítható Lineáris programozási modelleket kívánom elemezni.

6. IRODALOMJEGYZÉK:

Agrárstatisztikai Évkönyv (2016): Jemeni Mezőgazdasági és Öntözési Minisztérium, <http://www.agricultureyemen.com/index.php>

CIA World Factbook Jemen, 2019. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ym.html>

FAO (2019): Yemen Emergency Livelihoods Response Plan 2019. FAO Rome Italy, 2019. 24. p. <http://www.fao.org/documents/card/en/c/CAEN>

Jemen Központi Statisztikai Hivatala évkönyve, 2016.

Jemeni Statisztikai Hivatal weboldala 2013 Accessed on 10 January 2014 <http://www.cso-yemen.org/>

Majoros P. (2004): A kutatómódszertan alapjai. Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Rt. Budapest, 250. p.

Majoros P. (2009): A kutatómódszertan alapjai (harmadik kiad.) Panem Kiadó Budapest, 250. p.

Szűcs I. (szerk.) (2008): A tudományos megismerés rendszertana. Budapest, 272. p.

Tomcsányi P. (2000): Általános kutatómódszertan. Szent István Egyetem Gödöllő,

Tomolya J. (2018): Jemen Quo Vadis? Hadtudomány 2018. elektronikus lapszám, 1-10. p.

7. AZ ÉRTEKEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓS LISTA

Magyar nyelvű folyóirat cikk

1. **Al-Sabai, Abdulghani (2015):** Hogyan lehet életet adni a régi gazdasági funkcióknak? in: **Acta Carolus Robertus 5 (2)** pp. 9-18 (2015) ISSN 2062-8269.
http://uzletitudomanyok.uni-eszterhazy.hu/public/uploads/acta-carolus-robertus-5-2-_57e0ffba625e4.pdf
2. **Al-Sabai, Abdulghani (2016):** A munkanélküliség veszélye a jemeni gazdaság stabilizálására *Tér - Gazdaság – Ember*; a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar lapja, IV. évfolyam 3. sz. 119-132 pp. ISSN 2064-1176
https://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/folyoirat/TGE_IV_evf03.pdf
3. **Al-Sabai Abdulghani – Neszmélyi György Iván (2019):** A jemeni mezőgazdaság helyzete és jövőbeni kilátásai., *Gazdálkodás*. 63 évfolyam. 6. szám, 2019 (516-525).

Magyar nyelvű konferencia kiadvány

1. **Kisari K – Al-Sabai Abdulghani (2014):** A khat és a víz kérdése Jemenben, in: XIV. Nemzetközi Tudományos Napok-Gyöngyös 2014 március 27-28. pp. 781-789. ISBN 978-963-9941-76-2.
http://publicatio.nyme.hu/350/1/XIV.NTN202014.03.27_28.printable_u.pdf
2. **Al-Sabai Abdulghani (2016):** A fenntartható fejlődés és Jemen veszélyeztetettsége, **In: XV. Nemzetközi Tudományos Napok-Gyöngyös** 2016 március 30-31. pp. 29-36. ISBN 978-963-9941-92-2.
<http://honlap.karolyrobert.hu/sites/honlap.foiskola.krf/files/media/upload/XV.NTN%202016.03.30-31.PRINTABLE.pdf>

Idegen nyelvű konferencia kiadvány

1. **Al-Sabai Abdulghani (2016):** The Danger Caused By Unemployment In The Stabilization Process Of Yemen's Economy „13th Annual International Conference on Economics and Business, *Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem* 2016.10.20-22. ISBN: 978-973-53-1855-0; 1-27 pp.
http://www.szrtt.ro/attachments/article/41/conf_21_oct_section_proceedings.pdf
A teljes konferencia-proceedings pdf fájlban rendelkezésre áll, interneten már nem érhető el.
2. **Al-Sabai Abdulghani (2018):** Challenges of the agricultural economy in Yemen - The case of coffee and qat
Company Diagnostics, Controlling and Logistics 9 th International Scientific Conference. Žilinská univerzita, Žilina Slovakia, 2018; 10-20 pp. ISBN:9788055414645
Cd-ROM-on publikálták, interneten ingyenesen nem férhető hozzá

Megjelent absztrakt

- Al-Sabai Abdulghani (2016):** A fenntartható fejlődés és Jemen veszélyeztetettsége, In: XV. Nemzetközi Tudományos Napok-Gyöngyös 2016 március 30-31, ISBN 978-963-9941-91-5; 49. p.
<http://honlap.karolyrobert.hu/sites/honlap.foiskola.krf/files/media/upload/XV%20NTN%20Abstractk%C3%B6tet.pdf>

Idegen nyelvű folyóirat cikk

1. **Al-Sabai Abdulghani (2018):** Coffee and qat fight for life in Yemen
Modern Science — Moderní věda. — Praha. — Česká republika, Nemoros. — 2018. — № 2. pp. 19-31. ISSN 2336-498X
<http://agentura.nemoros.cz/wp-content/uploads/2016/12/MS-2-2018.pdf>

2. **Al-Sabai Abdulghani – Neszmélyi György Iván (2019):** The importance of the agriculture in the renaissance of Yemen. *Selye E-Studies*, Komarno, Szlovákia -2019 - № 1. pp. 39-47. ISSN1338-1598.
3. **Al-Sabai Abdulghani – Neszmélyi György Iván (2019):** The Challenges and actual questions of the agriculture in Yemen
Studia Mundi Economica, 1/2019; 116-124 pp. (2019 március)
4. **Al-Sabai Abdulghani – Neszmélyi György Iván (2019):** The role and potential of Aden in the yemeni economy
Modern Science - Moderní věda, Prága, Csehország,
Nemoros. № 2. pp. 19-31. ISSN 2336-498X (*Várható megjelenés: 2019. június, befogadó nyilatkozat kiállítása folyamatban van.*)

Könyvfejezet

1. **Al-Sabai Abdulghani – Neszmélyi György Iván (2018):** The Timely Issues of The Development of Yemeni Agriculture
in: Neszmélyi Gy. (2018): *Regional integration and spatial processes in the world*
Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő, 81-93 pp. ISBN 978-963-269-801-4
2. **Al-Sabai Abdulghani (2019):** A víz kérdése Jemenben.
in: In: Garai-Fodor, Mónika; Szemere, Tibor Pál; Almádi, Bernadett (szerk.) *Mindennapi üzlet: Tanulmánykötet, Vízkapu Kiadó Kft. Budapest*, ISBN: 9786158098519, 98 p.; pp. 6-12.
3. **Al-Sabai Abdulghani (2018):** The danger caused by unemployment in the stabilization process of Yemen's economy
In: Almádi, Bernadett; Garai-Fodor, Mónika; Szemere, Tibor Pál; (szerk.): *Business as usual: Comparative socio-economic studies*. ISBN 978-615-80985-0-2, Vízkapu Kiadó Kft. Budapest, 2018. 127 p., 7-20 pp